

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ

ЈЕВРЕЈИ

Уређивачки одбор

- Мр Зоран Комадина, редовни професор (декан)
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Милош Ковачевић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Драган Бошковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Бранка Радовић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Јелена Атанасијевић, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Анђелка Пејовић, редовни професор
Филолошки факултет, Београд
- Др Владимир Поломац, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Никола Бубања, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Часлав Николић, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Мирјана Мишковић Луковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Катарина Мелић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Персида Лазаревић ди Ђакомо, редовни професор
Универзитет „Г. д Анунцио”, Пескара, Италија
- Др Ала Татаренко, ванредни професор
Филолошки факултет Универзитета „Иван Франко”, Лавов, Украјина
- Др Зринка Блажевић, редовни професор
Филозофски факултет, Загреб, Хрватска
- Др Миланка Бабић, редовни професор
Филозофски факултет, Универзитет Источно Сарајево, Босна и Херцеговина
- Др Михај Радан, редовни професор
Факултет за историју, филологију и теологију, Темишвар, Румунија
- Др Димка Савова, редовни професор
Факултет за словенску филологију, Софија, Бугарска
- Др Јелица Стојановић, редовни професор
Филозофски факултет, Никшић, Црна Гора

Уредник

- Др Драган Бошковић, редовни професор (одговорни уредник)
Др Часлав Николић, ванредни професор

Рецензенти

- Др Душан Иванић, редовни професор (Београд)
Др Александар Јерков, редовни професор (Београд)
Др Драган Бошковић, редовни професор (Крагујевац)
Др Катарина Мелић, редовни професор (Крагујевац)
Др Богуслав Зјелински, редовни професор (Познањ, Пољска)
Др Душан Маринковић, редовни професор (Загреб, Хрватска)
Др Роберт Ходел, редовни професор (Хамбург, Немачка)
Др Ала Татаренко, ванредни професор (Лавов, Украјина)

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XV међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(30–31. X 2020)

Књига II/1

ЈЕВРЕЈИ

Уредници

Проф. др Драган Бошковић
Проф. др Часлав Николић

Крагујевац, 2021.

САДРЖАЈ

1.

Nevena M. ĐAKOVIĆ

JASENOVAC: OD HOLOKAUSTA DO ŽRTVENOG NARATIVA / 17

Vesna S. PERIĆ

FENIKS JE ŽENSKOG RODA: (NE)MOGUĆNOST
ISCELJENJA TRAUME IZREČENE SOTTO VOCE / 25

Сашиа Ж. РАДОВАНОВИЋ

ЈЕВРЕЈСКО ПИТАЊЕ У НИЧЕОВОЈ ФИЛОЗОФИЈИ / 35

Suzana J. MARJANIĆ

CHARLES PATTERSON I JACQUES DERRIDA
О HOLOKAUSTU ŽIVOTINJA / 43

Sabina S. GIERGIEL

NA MARGINI ISTORIJE: ŽIVOTINJE I HOLOKAUST U ROMANU
AVETI IZ JEDNOG MALOG GRADA IVANA IVANJIJA / 53

Бранислав М. ЖИВАНОВИЋ

ОДЛИКЕ ЕСЕЈИСТИЧКОГ СТВАРАЛАШТВА
ВАЛТЕРА БЕНЈАМИНА / 63

Милица М. КАРИЋ

ШОА/ХОЛОКАУСТ: КЊИЖЕВНОКУЛТУРОЛОШКИ ОДГОВОР / 77

Нађаиша П. РАКИЋ

ПОСТКОЛОНИЈАЛНО ПРОМИШЉАЊЕ ЕВРОПСКОГ ХОЛОКАУСТА / 93

Александра П. СТЕВАНОВИЋ

ЈЕЗИК БЕЗ ИДОЛА: ОД ВОДИЧА ЗА ЗБУЊЕНЕ
ДО РЕЧНИКА ТЕХНОЛОГИЈЕ / 109

2.

Светлана М. РАЈИЧИЋ ПЕРИЋ

ИДЕНТИТЕТ САВРЕМЕНЕ ИЗРАЕЛСКЕ ПОЕЗИЈЕ
ИЗМЕЂУ НЕОПСАЛМОДИЧНОГ И ПРОФАНОГ,
ЦИОНИЗМА И АКУЛТУРАЦИЈЕ / 121

Владимир Б. ПЕРИЋ

ПАЛИМПСЕСТ ПРОГОНА: ПРЕВЛАДАВАЊЕ АНТИСЕМИТИЗМА
У РОМАНУ ОЛГЕ ТОКАРЧУК КЊИГЕ ЈАКОВЉЕВЕ / 137

Јасмина М. АХМЕТАГИЋ

ТРАУМА НЕИЗРЕЦИВОГ И ОБЛИКОВАЊЕ ИДЕНТИТЕТА:
БЕСУДБИНСВО ИМПРЕА КЕРТЕСА / 147

Катарина Н. ПАНТОВИЋ
„ВЕРОВАТНО ЈЕВРЕЈИН” – ПИТАЊЕ ЈЕВРЕЈСТВА ФРАНЦА КАФКЕ / 157

Милош М. ЈОВАНОВИЋ
ЛЕСИНГОВ НАТАН МУДРИ И НЕМАЧКА
ФИЛОЗОФИЈА ПРОСВЕТИТЕЉСТВА / 169

Светлана В. СТЕВАНОВИЋ
АНТИСЕМИТИЗАМ У ДЕЛУ ПИЈА БАРОХЕ / 177

Милица С. СТАНКОВИЋ
БУЂЕЊЕ УНУТАР СНА: КАБАЛИСТИЧКА ТРАДИЦИЈА
У ПРОЗИ ХОРХЕА ЛУИСА БОРХЕСА / 189

Данијела М. ЈАЊИЋ
РАЗУМ И СТВАРНОСТ У РОМАНУ ЗАР ЈЕ ТО ЧОВЕК ПРИМА ЛЕВИЈА / 203

Андријана М. ЈАНКОВИЋ
ЈЕВРЕЈИН КАО СТРАНАЦ У НОВЕЛИ „ГОЈ”
(„UN GOÛ”) ЛУИЋИЈА ПИРАНДЕЛА / 213

Љиљана З. ПЕТРОВИЋ
ТРАУМА – МЕМОРИЈА И НАРАЦИЈА: А. БАРИКО И С. ЖАПРИЗО / 223

Татара В. VALČIĆ BULIĆ
JOURNAL D'UNE FEMME DE CHAMBRE D'OCTAVE MIRBEAU
ET L'ANTISEMITISME DES ANNÉES 1900 EN FRANCE / 233

3.

Катарина В. МЕЛИЋ
HISTOIRE ET POSTMÉMOIRE: HISTOIRE DES GRANDS-
PARENTS QUE JE N'AI PAS EUS D'IVAN JABLONKA / 243

Јелена С. МЛАДЕНОВИЋ
АУШВИЦ ДАНАС – ОПРАШТАЊЕ КАО ПОМИРЕЊЕ И НЕМИРЕЊЕ / 253

Дејан Д. АНТИЋ
СТРАДАЊЕ НИШКИХ ЈЕВРЕЈА У КОНЦЕНТРАЦИОНОМ
ЛОГОРУ НА ЦРВЕНОМ КРСТУ (1941–1944) / 263

Јелена Д. LOPIČIĆ JANČIĆ i Ljubica M. VASIĆ
GENOCIDE AGAINST THE JEWS IN SERBIA IN 1941–1945 / 271

Александра Р. ПОПИН
ВИЦ О ЈЕВРЕЈИМА У ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИМА (ХУМОР И РАТ) / 283

4.

Aleksandar D. RADOVANOVIĆ
„ЈЕВРЕЈСКО ПИТАЊЕ” I ИМИГРАНТСКА КРИЗА У БРИТАНИЈИ
ПОЗНОГ ВИКТОРИЈАНСКОГ ДОБА / 295

Tomislav M. PAVLOVIĆ
ANTISEMITIZAM T. S. ELIOTA
ILI KO JE ZAPRAVO GOSPODIN BLAJŠTAJN / 309

Азра А. МУШОВИЋ

СА ДИСТАНЦЕ – СИЛВИЈА ПЛАТ, ПЕСМЕ О ХОЛОКАУСТУ
И ПИТАЊЕ ИДЕНТИФИКАЦИЈЕ „НЕ-ЖРТВЕ” / 319

Ана М. СИТАРИЦА

ЈЕВРЕЈСКО НАСЛЕЂЕ У ДРАМСКОМ СТВАРАЛАШТВУ
ХАРОЛДА ПИНТЕРА / 331

Андрија З. АНТОНИЈЕВИЋ

АКТУЕЛНОСТ ХОЛОКАУСТА У ДРАМИ ПЕПЕО
ПЕПЕЛУ ХАРОЛДА ПИНТЕРА / 329

Александра З. СТОЈАНОВИЋ

ХИБРИДНИ ИДЕНТИТЕТ QUEER ЈЕВРЕЈА У ДРАМИ
АНЂЕЛИ У АМЕРИЦИ ТОНИЈА КУШНЕРА / 351

Violeta M. JANJATOVIĆ

DRUGI U DRUGOM SVETSKOM RATU: SLIKA ЈЕВРЕЈА У
ROMANU BALKANSKA TRILOGIЈA OLIVIЈE MENING / 363

Vorjanka Z. ĐERIĆ DRAGIĆEVIĆ

(POST)МЕМОРИЈА И НАРАСИЈА ТРАУМЕ: ZLOKOVNI
CRNI PSI ПЈАНА МАКЈУАНА / 373

Јелена М. ТОДОРОВИЋ ВАСИЋ

БРУНОВА ПЕРЦЕПЦИЈА ЈЕВРЕЈА У РОМАНУ ДЕЧАК
У ПРУГАСТОЈ ПИЦАМИ ЦОНА БОЈНА / 381

2

Андрејана М. ЈАНКОВИЋ¹
 Универзитет у Крагујевцу
 Филолошко-уметнички факултет
 Катедра за италијанистику

ЈЕВРЕЈИН КАО СТРАНАЦ У НОВЕЛИ „ГОЈ” („UN GOY”) ЛУИЋИЈА ПИРАНДЕЛА

Циљ рада је у томе да сагледамо фигуру странца анализом одабране новеле (1922) и њеног протагонисте, покатоличеног Јеврејина. Сам наслов тематизује наведену фигуру будући да реч „goy”/„goi” означава туђинца, онога ко није Јеврејин, ко нема припадност јеврејском народу и вери. Јунак приче представљен је као туђинац, други у односу на друштвену заједницу, своју породицу, сопствено порекло, али и у односу на самог себе. Странац је уједно и важна тема целокупног Пиранделовог опуса. Смех несрећног протагонисте прилика је да размотримо хумористичну поетику сицилијанског аутора, а према запажањима врсног познаваоца Пиранделовог дела и његовог земљака, писца Леонарда Шаше, смех „бившег” Јеврејина одјек је и Дантеових стихова из петог певања Раја. Интертекстуалне везе ћемо делом успоставити и са јунаком новеле „Амбиције, дим” Исидоре Секулић, чиме се додатно истиче фигура странца, која је, према критичару Рему Чезеранију, узнемирујућа али и значајна личност у светској књижевности.

Кључне речи: Луиџи Пирандело, Јеврејин, странац, смех, хумористична поетика

I

Сицилијански писац Леонардо Шаша (уп. 2014)², наводи да је новела „Гој” („Un goy”) Луиџија Пирандела највероватније настала за време Првог светског рата, а већу сигурност у период њеног настанка, у јеку 1918, износи критичар Нино Борселино (1983: 74). Шашина претпоставка и Борселинова тврдња могу бити оправдане чињеницом да се време приче експлицитно односи на поменути период: „у последњој години Првог светског рата” (Пирандело 2011а: 79). Она је објављена први пут 1922, у години Мусолинијевог марша на Рим, седам година пре Латеранског пакта између Мусолинија и Свете столице, као и више од једне деценије пре расних закона (*Leggi razziali*) и антисемитских мера којима су укинута многа грађанска и политичка права Јеврејима у Италији (уп. Салваторели 2006: 373–375).

Поменути историјски контекст значајан је стога што је протагониста новеле „бивши” Јеврејин који унутар сопствене породице постаје жртва верског прогона свог таста. Он је „гој” из наслова приче.

Речник италијанског језика (Џингарели 2003: 803) нам под одредницом „гој” нуди објашњење да су Јевреји тим именом звали оне који не припадају њиховом народу.³ У делу *Alfabeto pirandelliano*, својеврсном речнику кључних речи и појмова одабраних из Пиранделовог стваралачког корпуса, његов аутор, Леонардо Шаша,

1 jankovicandrijana@yahoo.com

2 Сва упућивања у раду везана су за одредницу „goy” (уп. Шаша 2014).

3 Уп: „Goi (ebr. goi) [vc. ebr. gō(w)y, orig. 'popolo', poi 'straniero, non ebreo'; 1940] [...] – Nome con cui gli ebrei chiamano coloro che non appartengono al loro popolo” (Џингарели 2003: 803). За преводе са италијанског одговорна је ауторка рада, осим у случају новеле „Гој”.

прво бележи значење речи из Батаљиног речника и оно погрдно које често добија у употреби, а потом износи да је код сицилијанског нобеловца реч парадоксално преиначена у назив који хришћани користе за Јевреје. Према Шашином тумачењу (уп. 2014), та реч је на пиранделовски начин, попримила супротно значење.

II

Покатоличени Јеврејин, Данијеле Кателани, „леп, коврцав и носат – расна коса и нос”; према сведочењу приповедача, има ружну навику да се смеје „из грла на један до те мере одуран начин да многи, често, дођу у искушење да му прилепе шамар” (Пирандело 2011а: 75).

Протагониста је на самом почетку због свог смеха представљен као необичан човек, другачији у односу на свет, у нескладу и супротности са средином: „[...] ухваћен на препад, тамо, у неком свом недокучивом свету, тако различитом од овог у који сте га ви изненада призвали, осећа нешто слично ономе што понекад наведе коња да набере ноздрве и зањишти” (Пирандело 2011а: 75).

Приметна је пак његова тежња да буде прихваћен у друштву и да се уклопи у заједницу: „Нема говора да би се супротставио туђем гледишту, предлогу, запажању. Али прво се насмеје. [...] О попустљивости господина Данијелеа Кателанија и о његовој очитој жељи да се што безболније приближи свету других, постоје, уосталом, многобројни докази, а посумњати у њихову веродостојност био би, сматрам, знак прекомерне неповерљивости” (Пирандело 2011а: 75).

Примере попустљивости свог пријатеља и јунака приче, приповедач износи градацки: „Почнимо с тим да, како не би никог увредио својим јеврејским обележјима, сувише отворено испоњеним његовим првим презименом (Леви), одбацио га је и уместо њега усвојио презиме Кателани” (Пирандело 2011а: 75). Одбацивши своје презиме Леви, одбио је да буде део јеврејске заједнице и вере и тиме се сам изопштио. Критичар Ђовани Макија (2000: 13) примећује склоност Пиранделових ликова да сами себе изопште или искључе из породице. Разматрајући Пиранделову дијалектику „persona-personaggio” и прелазак са (савршене) особе, хероја на лик, Лучо Луњани (1986: 170) увиђа да лик (*personaggio*) не може да постоји осим уколико се не одрекне себе. Стога, како критичар накнадно износи, *одбијање* или *одбацивање* својствено је категорији лица код Пирандела (в. Луњани 1986: 183).

Након одбацивања старог презимена Леви и промене у Кателани, господин Данијеле је ступио у брак: „Ородио се с једном католичком породицом, клерикалном да клерикалнија не може бити, склопивши такозвани мешовити брак, што је значило да деца (већ их има петоро) морају бити крштена у мајчиној вери, и стога неповратно изгубљена за његову веру” (Пирандело 2011а: 76). Занимљиво је то да први симптоми одурног смеха и његовог необичног понашања настају управо од тог датума, од венчања. У Пиранделовим текстовима брак често представља клопку, у коју је јунак новеле „Гој” упао „можда с илузијом да ће већ и сам избор невесте, пореклом из једне породице надалеко чувене по својој привржености светој Католичкој цркви, свима показати да је држао за чисту случајност, посве безначајну, то што је рођен као Јеврејин” (Пирандело 2011а: 76).⁴ Проблеми Левија-Кателанија у браку не настају због супруге, већ због таста који је био „сестрић покојног кардинала Амбрунија и човек бескомпромисних клерикалних

4 О мотиву клопке код Пирандела в. Тодоровић Лакава 2013: 146.

начела” (Пирандело 2011а: 76). Поменувши таста приповедачево навођење примера Кателанијевог попустљивости достиже врхунац:

„Још увек, након девет година, упркос непобитним доказима покорности које му је зет пружио и наставља да му их пружа, господин Пјетро Амбрини није ни за педаљ попустио. Строг, мртвачки блед и улицкан, у одећи која на њему годинама изгледа као да је нова и с оним тајанственим мирисом пудера, који жене стављају након купања, испод пазуха и другде, усуђује се да набере нос, гледајући га како пролази, као да се за његове узвишене католичке ноздрве зет још увек није довољно очистио од свог кужног *foetor judaicus*” (Пирандело 2011а: 76–77).

За таста зет Кателани остаје Леви, остаје *друзи* и *шуђинац*, обележен својим *foetor judaicus* и стога бива жртва прогона поводом чега ће приповедач поставити важно питање: „Ама, је л’ могуће да у једном времену као што је наше, у једној земљи као што је наша, треба збиља да буде предмет религиозног прогона неко као што је он, лишен још од детињства сваке верске загрижености и научен да поштује туђу веру, кинеску, индијску, лутеранску, муслиманску?” (Пирандело 2011а: 77).

Прогон се врши без престанка тако да прогоњени, који у међувремену губи сваки углед у очима других, постаје главни кривац:

„[...] мој пријатељ Данијеле Кателани није могао да пренебрегне чињеницу да су га људи свакога дана све мање уважавали и ценили због тог одвише ревносног упражњавања верских обреда у његовој породици, на чему је његов таст тако задрто инсистирао, не из искрених побуда, већ њему у инат и с очигледном намером да га безразложно кињи. И то није било све. Дечица, она јадна дечица коју је деда толико тлачио, почела су такође збркано да осећају да се разлог тог свакодневног тлачења које им је деда приређивао морао крити у њему, у њиховом оцу” (Пирандело 2011а: 77).

Кателанија је, осим таста, мучило осећање кривице и беса услед одбаченог и изгубљеног идентитета: „Елем, мање је важно што је, под свакодневним притиском, услед беса који га је све више гушио, *homo judaeus* мало-помало почео изнова да се рађа и успоставља у њему, иако он то себи није желео да призна” (Пирандело 2011а: 77). Приклонивши се другој вери и породици, одбацивши своје порекло, постао је странац и у односу на самог себе. Протагониста Леви-Кателани јесте „гој”: у односу на своју одбачену заједницу, народ и веру и у односу на ону коју је покушао да пригрли или да јој се „без оружја” преда:

„У супротном би збиља морао себи да призна да је починио неопростиву нискост окренувши леђа вери својих предака и порекавши у сопственој деци свој изабрани народ: *‘am olam*⁵, као што би рекао господин рабин. *И морао би се збиља у својој породици осећати као гој, шуђинац*⁶; и, напослетку, збиља шчепати за грло тог свог господина таста, врлог хришћанина и глупана, и приморати га да широм отвори очи и увиди да је, молићу лепо, недопустиво да и даље у свом зету види *богоубицу*, ако узмемо у обзир да су се хришћани, који би у Христу сви морали да се осећају браћом, у име тог истог Бога, ког су пре две хиљаде година убили Јевреји, читавих пет година клали међу собом, водећи један рат којем, не рачунајући оне који ће тек доћи, није било равна у историји” (Пирандело 2011а: 78).

Када се први пут после наслова у новели експлицитно навео назив „гој”, нашао се и термин „странац” (или „туђинац” у преводу Ане Србиновић, а у оригиналу, на италијанском „*straniero*”), као приповедачево додатно појашњење ове речи (Пирандело 2011: 78; Пирандело 2015: 468).

5 Уп: „ам олам, хебр. – вечни народ” (Пирандело 2011а: 78).

6 Курзив ауторке рада.

Фигура странца предмет је интересовања и проучавања књижевности, компаратистике, имагологије, а уједно и антропологије, етнопсихологије, социологије, што све указује на бројне могућности за интердисциплинарна проучавања (уп. Чезерани 2015: 5; Тодоровић; Ди Ђакомо 2020: 11–15). Сагледавши странца као митску фигуру, културни стереотип и књижевну тему, италијански критичар Ремо Чезерани (2015: 5) истиче да је странца пре свега културолошка слика или пројекција.⁷ Ова узнемирујућа али значајна фигура се у књижевности преображава у двосмислену и компликовану (Чезерани 2015: 6), а „књижевно дело има често већу естетску релевантност када је лик странца који нуди амбивалентан” (цитирано према: Тодоровић; Ди Ђакомо: 12). У првом одељку исте студије Чезерани проучава фигуру странца у оквиру јеврејске културе. Сама чињеница да су Јевреји непрестано живели у додиру са другима разлог је настанка бројних термина за странца и њихове комплексности (Чезерани 2015: 7–8). У другом одељку, предмет анализе и интересовања овог италијанског критичара и теоретичара је, између осталог, поступак онеобичавања и фигура странца у Пиранделовој новели „Lontano”, чији се протагониста Норвежанин обрео у затвореној сицилијанској средини (Чезерани 2015: 34–39). Новелу „Гој” аутор није узео у разматрање. Насупрот њему, критичар Нино Борселино (1983: 74) показао је интересовање за ову причу и бившег Јеврејина који на Божић спроводи освету „за осуду да остане ’странац’ у свету који прославља Христову поруку љубави”.⁸ Борселиновој пажњи не промиче ни демонски смех протагонисте ни чињеница да је он жртва (уп. Борселино 1983: 74).

О потенцијалном уплитању ђавола у освету над тастом-прогонитељем сведочи приповедач:

„Ђаволак који му се пре много година настанио у грлу, те године, за Божић, није му давао мира: смејао се без престанка. Узалуд му је, дижући руке, давао знаке да се смири; узалуд га је упозоравао да не претерује, да не пређе границу.

– Нећемо претерати, не! – одговорио му је ђаволак изнутра. [...]

И тако је господин Данијеле подлегао искушењу свог ђаволка; обрлаћен превасходно том заводљивом примедбом: да ће и он остати у границама шале” (Пирандело 2011а: 80).

Честа употреба речи „ђаволак” и њена везаност за шалу и смех подсећа Пиранделове читаоце на новелу „Tu ridi” („Ти се смејеш”). Својим насловом она тематизује смех попут још једне, „C’è qualcuno che ride” („Неко се смеје”), за коју Нино Борселино (1983: 78) бележи да на ризичан начин алудира на фашизам. У првој је *жртва* неконтролисаног, несвесног смеха господин Анселмо који изазива сумњу своје супруге смејући се у сну. И у овој причи се помиње могућност уплитања „ђавола обешењака” („diavolaccio buffone”) у чији утицај на сопствено понашање протагониста не верује (уп. Пирандело 2011б: 110). У другој новели смех нарушава норме пристojног понашања и приказан је као крајње неприхватљива појава и друштвена категорија. На самом почетку приче проноси се глас: „Ту је неко ко се смеје” и јавља се питање: „Ко се усуђује да се смеје?” (Пирандело 2011в: 579).⁹ У обе новеле жртве смеха бивају осуђене: господин Анселмо сумњама љубоморне супруге и крајњим губљењем илузије, а неименована породица

7 Уп: „Lo straniero, insomma, prima ancora di essere un personaggio di miti e di storie, è un’immagine o proiezione culturale [...]” (Чезерани 2015: 5).

8 У оригиналу: „[...] si vendica nella notte di Natale della sua condanna a restare ‘straniero’ nel mondo che celebra il messaggio d’amore del Cristo” (Борселино 1983: 74).

9 Уп: „C’è qualcuno che ride. [...] Chi osa ridere?” (Пирандело 2011в: 579).

која се грохотом смејала кажњена је застрашивањем и још гласнијим смехом усмереним против њих. Свако у свом окружењу подједнако је постао за друге необичан, стран и предмет подозрења попут господина Кателанија.

Упркос томе што је главни јунак новеле „Гој” одређен негативном одликом, *одурним, наодбудним смехом* (Пирандело 2011а: 75), он стиче наклоност читаоца. Читалац се налази на страни прогоњеног Кателанија, на страни *жртве*, а против његовог *прогонитеља*, фанатичног католика господина Амбринија који је оличење искључивости: не прихвата веру другог, не прихвата *другог и другачије*. За Амбринија зет није као он, те стога не само што остаје други, странац, већ постаје непријатељ.¹⁰ Чак и кад му се други-жртва у потпуности приклони, до помирења не долази, прогон и непријатељство се настављају:

„Једном речју: таст га је прогањао. Можда је смешно, урнебесно смешно, али у његовој кући се одигравао прави правцати религиозни прогон. Премда једнострано и против једног ненаоружаног несрећника, који је, штавише, у ту кућу свесно дошао без оружја како би се предао; али тај његов проклети таст је свакога дана изнова против њега покретао прави правцати верски рат, беспоштедно, с непопустљивим и острашћеним непријатељством” (Пирандело 2011а: 77).

Као непријатеља га и напада и гони без поштеде. Критичар Ђовани Макија (2000: 13) истиче да Пиранделови јунаци „увек имају за петама некога ко их не оставља никад на миру”.¹¹ Прогонитеља помиње и Душица Тодоровић Лакава (2013: 143) у анализи Пиранделове новеле „Prova” у оквиру драмског троугла Спасилац, Жртва, Прогонитељ.

Разматрајући драму *Così è (se vi pare)* Макија (2000: 79) наводи *мученог лика* („personaggio martirizzato”) као пример кључне речи Пиранделовог позоришта. Господин Понца постаје напаћени лик-жртва под истрагом варошана, а позорница постаје иследничко место тортуре (в. Макија 2000: 79–80).

Позорница као соба за мучење присутна је и у новели „Гој”.¹² Она се поставља у кући Амбринијевих пред прославу Божића, где се припремају раскошне божићне јаслице.

У постављању сцене ће се опробати два непријатеља-странца, таст Амбрини и зет Кателани: прогонитељ и жртва. Први је онај ко саставља сцену, коју ће други потом раставити. У завршетку новеле долази до замене улога: прогонитељ Амбрини постаје жртва шале.¹³

Претходно је Амбрини осмислио све детаље, напавши раднике да све у тајности поставе и уреде пре премијерног приказивања за Божић:

„Хтео је, драги деда, да божићне јаслице те године буду величанствене, са свим јасно истакнутим детаљима [...] попут каквог сна, осветљене свим оним плавим сијалицама. И сви укућани ће доћи да виде, заједно са рођацима и пријатељима позваним на раскошну вечеру, то невиђено чудо које је деду Пјетра коштало толико труда и новца” (Пирандело 2011а: 79).

Други „редитељ”, „Кателани је, сав грозничав од неке махните среће, ушао у одају у којој су се налазиле јаслице”, где ће размонтирати намештено да би

10 О странцу као непријатељу, в. Сете 2020: 27–37.

11 У оригиналу: „I protagonisti hanno sempre qualcuno alle calcagna, che non li lascia mai in pace” (Макија 2000: 13).

12 Студија Ђованија Макије носи тај назив: *Pirandello o la stanza della tortura* (в. Макија 2000).

13 Ова *игра улога* упућује на Пиранделову истоимену драму *Il giuoco delle parti*. То је и комад који глумци пробају са редитељем у *Шести лица тираже тусца (Sei personaggi in cerca d'autore)*.

поставио другу сцену, примеренију ратном времену у ком се налазе, али и како би се првенствено осветио свом прогонитељу:

„[...] на брзу брзину изнео је три краља и камиле, овчице и магарце, пастирчиће на-товарене козјим сиром и котарицама с јајима и корпицама с младим сиром – ликове и понуде добром Исусу које његов ђаволак није сматрао примереним за Божић у једној ратној години као што је била ова – и на њихово место ставио нешто прикладније, а шта? Ништа посебно, друге играчке: војнике од калаја, али у огромном броју, читаве мале војске с војницима од калаја, припаднике свих могућих нација, Французе и Немце, Италијане и Аустријанце, Русе и Енглезе, Србе и Румуне, Бугаре и Турке, Белгијанце и Американце, Мађаре и Црногорце, који су сви стајали с пушкама упереним ка Витлејемској пећини, а затим, а затим и мноштво оловних топова, читаве батерије, разних типова, разних величина, који су такође били уперени нагоре, надолу, са свих страна ка Витлејемској пећини, и све то је одиста творило посве необичан и љубак призор” (Пирандело 2011а: 80).

На позорницама подељеним „између мученика и прогонитеља, између *geschickлива* и осумњичених догађај се закључује победом једних над другима: проналажењем кључа енигме [...]” (Макија 1985: 80)¹⁴.

У новели „Гој” нема правог победника, иако је Данијеле Кателани нашао одушка и прилику да се освети свом тасту прогонитељу. Међутим, поставља се питање да ли му је освета донела спас.

Оно што нам се чини извесним јесте то да му је награда за успелу шалу био смех. На хришћански празник један бивши Јеврејин, „гој”, искористио је божићне јаслице да спроведе свој наум у дело и да приреди шалу којој се међу многим званицама сигурно само он смејао.

Леонардо Шаша је уочио да је аутор новеле инспирацију за смех господина Левија-Кателанија могао наћи у Дантеовим стиховима из петог певања *Raja*:

„будите људи, а не козе безумне „uomini siate, e non pecore matte,
да вам се Јудејац међу вама не смеје” sì che 'l Giudeo di voi tra voi non rida!”

(Данте 2005: 464).¹⁵

Ово умесно запажање оправдано је и чињеницом да се Пирандело бавио тумачењем Дантеа и темом смеха у *Паклу* у свом есеју „La commedia dei diavoli e la tragedia di Dante” (уп. Пирандело 1960: 343–361).¹⁶ Можемо се сложити са Шашом (уп. 2014) да је Пирандело написао новелу која је прожета самилошћу према главном јунаку подједнако и непријатним и достојним сажалења.

Свако помињање смеха у Пиранделовом делу прилика је да се сагледа укратко његова поетика хуморизма. Смех је спонтана реакција при *опажању супротности* (*avvertimento del contrario*), а када услед чина рефлексивне он утихне и

14 Међутим, примећује Макија (2000: 80) да Пирандело обично нема намеру да закључи догађај или да прогласи победника.

15 Напоменимо да је исте Дантеове стихове Телезио Интерланди искористио за прву страницу фашистичког часописа „La difesa della razza” („Одбрана расе”) где су могли имати јасну антисемитску поруку (уп. Шаша 2014). Шаша (уп. 2014) додаје да је Пирандело имао у виду и претходни стих из поменутог певања упућен хришћанима: „Se mala cupidigia altro vi grida” („Ако вам опака жудња друго заповеди”) (уп. Данте 2005: 464).

16 Пирандело (в. 1960: 307–361) се посветио тумачењу Дантеа у следећим радовима обједињеним под насловом *Scritti danteschi: Per uno studio sul verso di Dante, Poscritta, La poesia di Dante, La commedia dei diavoli e la tragedia di Dante*.

престане, наступа *осећање супротности* (*sentimento del contrario*), које се може поистоветити са емпатијом или саосећањем (уп. Пирандело 1960: 126–127).¹⁷

Иако протагониста новеле „Гој” првобитно не изазива симпатије читаоца, јер се *надобудно смеје* (уп. Пирандело 2011а: 75), врло брзо почетна антипатија и неповерење прелазе у емпатију. Саосећање настаје захваљујући рефлекцији услед разложно изнетих примера мука које подноси Кателани и које смо у претходном делу навели. Смех је постао једини могући одговор на оно што се збива око њега, одговор који може да пружи и својој деци када „би му путили некакав очајнички поглед пун неверице, толико болан и прекоран да би мој пријатељ господин Данијеле Кателани најрадије почео да проклиње на сав глас, да му пак није... да му пак није било драже да забаци коврцаву и носату главу и прсне у онај свој уобичајен грлени смех” (Пирандело 2011а: 78).

Смех је одговор на дешавања у свету у коме не може да нађе разумевање и припадност:

„Не, не, молићу лепо! Смех, смех. Да ли о тим стварима збиља треба причати и размишљати у данашње време? [...]

Можда се само, јашта, пре тога, ухваћени на препад, грохотом насмејати. Али потом одобравати, увек одобравати, све одобравати.

Чак и рат, јашта, господо” (Пирандело 2011а: 78).

„Смех као плод опажања супротности настаје када се опази раскорак између илузије (идеја) и стварности”, бележи Душица Тодоровић (2013: 146) у својој анализи Пиранделовог стваралаштва. „У супротном би”, истаћи ћемо још једном, Леви-Кателани, „збиља морао себи да призна да је починио неопростиву нискост окренувши леђа вери својих предака и порекавши у сопственој деци свој изабрани народ [...]. И морао би се збиља у својој породици осећати као *žoj*, туђинац” (Пирандело 2011а: 78).

У односу на други кључни термин хумористичне поетике, *sentimento del contrario*, ауторка дела *Pirandello in fabula* запажа следеће: „Осећање супротности је уочавање разлога који човека приморавају да гаји илузије” (Тодоровић Лакава 2013: 146).

У есеју „Lumorismo” („Хуморизам”) читамо да су све појаве прожете илузијом, а њихово губљење за последицу може имати саосећање (Пирандело 1960: 146). Српска књижевница Исидора Секулић (1977: 420), разматрајући проблем личности у есеју *Пирандело најушћиа Евроју* износи да је живот „не само илузија у мислима, него је илузија и у акцији”. У новели Исидоре Секулић „Амбиције, дим” све младалачке жеље и амбиције се показују илузорним и пролазним, те стога, губљењем илузија, остаје само дим. Наше кратко упућивање на поменућу причу подстакнуто је и тиме што је један од њених јунака Павле Чајновић јеврејског порекла, а други, његов пријатељ, Бранко Каленић, страсни заљубљеник у историју, има и велику жељу (амбицију?) да напише повест Јевреја. Она ће остати неостварена, постаће дим. Управо из његове тачке гледишта највише и сазнајемо о Павлу и о Јеврејима:

¹⁷ Један од чувених примера које нуди аутор у свом есеју јесте онај који описује старију госпођу упадљиво нашминкану. На другом месту смо навели детаљније: „[...] приказ веома упадљиво одевене и нашминкане времешне госпође, изгледом у супротности са нашим очекивањима и представом друштва о томе како би требало да изгледа једна старија дама, што све посматраче нагони одмах на смех. Смех је настао опажањем супротности, а уколико би се размислило о разлозима зашто се иста госпођа тако одева, сигурно би се у нама пробудило и саосећање, односно осећање супротности услед чина рефлексије” (в. Јанковић 2020: 34; уп. Пирандело 1960: 126–127). Истом приликом смо изнели и Екову критику Пиранделовог хуморизма (уп. Јанковић 2020: 343–346).

„Стално су у напрегнутим улогама. Те улоге играју не увек симпатично, али жилаво. [...] Јевреји играју своје улоге и са заносом, лудачки! [...] Као на каквој огромној позорници, сложено, стално, на конач и на једну пару израчунато играју они широм бела света свој јеврејски задатак. Играју своју грозну драму, којој нико не плеска. Не воли их нико! Они су свет као и други свет, а опет изван света...” (Секулић 1977: 171).

Каленић износи и питање које би и јунак Пиранделове новеле могао поставити: „Зашто свет мрзи Јевреје?”, закључујући: „Та мржња је чист порок људски” (Секулић 1977: 212). Бранков друг се већ као младић „на први поглед издвајао нечим туђинским у изгледу и у понашању [...]. Нос Павлов је био мало одвише крепак мајчин нос” (Секулић 1977: 152). Павле Чајновић је постао Јеврејин Брок у Лондону, а остао је скоро за све несхваћен и скоро свима странац:

„[...] са женом која је његов завичај погледала као неку панораму; и, касније, са сином који никада неће проговорити српску реч; и међу људима који неће моћи разумети Павла онда баш када ће му бити потребно да неко разуме и другу половину његова бића и свести... Тај Јеврејин са две крви, тај православни Јеврејин неће имати лак живот...” (Секулић 1977: 242).

На другом месту смо указали на присуство постулата Пиранделове хумористичне поетике у новели „Госпа Нола”, чиме смо упутили на сличности и разлике између српске књижевнице и сицилијанског аутора (уп. Јанковић 2020: 341–356). Но, поетика на коју смо се позвали и како смо имали прилике да истакнемо, у основи полази од идеје *сујројиноџ*, *дружачијеџ* и стога, *друџоџ* као *стираноџ*.

III

На основу претходно изнетих примера и анализе, можемо истаћи важност Пиранделове хумористичне поетике и за сагледавање и разумевање лика странца захваљујући примарном појму *опажања сујројиноџ* или *сујројиношти*.

Онај који је одбацио своју веру, своје порекло, наслеђе својих предака, одбацио је и самог себе. Тиме је постао други или *стиранец* у односу на себе. У свету може опстати само као „бивши” Јеврејин, а у Пиранделовом текстуалном свету одбацивши све, укључујући и идентитет, може постојати као лице (*personaggio*).

ЛИТЕРАТУРА

- Борселино 1983: N. Borsellino, *Ritratto di Pirandello*, Roma-Bari: Editori Laterza.
- Данте 2005: D. Alighieri, *Tutte le opere*, Roma: Newton Compton Editori.
- Јанковић 2020: А. Јанковић, Хуморизам у новели „Госпа Нола” Исидоре Секулић на основу постулата Пиранделове поетике, *Наслеђе*, 46, Крагујевац, 341–356.
- Луђани 1986: L. Lugnani, *L'infanzia felice e altri saggi su Pirandello*, Napoli: Liguori editore.
- Макија 2000: G. Macchia, *Pirandello o la stanza della tortura*, Milano: Mondadori.
- Пирандело 1960: L. Pirandello (a cura di Lo Vecchio-Musti), *Saggi, poesie, scritti vari*, Milano: Mondadori.
- Пирандело 2011а: L. Pirandello, *Pripovetke za godinu dana*, tom 2, Beograd: Paideia.
- Пирандело 2011б: L. Pirandello, *Novelle per un anno*, vol. III, Milano: Mondadori.
- Пирандело 2011в: L. Pirandello, *Novelle per un anno*, vol. IV, Milano: Mondadori.
- Пирандело 2015: L. Pirandello, *Novelle per un anno*, vol. I, Milano: Mondadori.

- Салваторели 2006: L. Salvatoreli, *Istoriја Италије*, књ. 2, Novi Sad: Platoneum.
- Секулић 1977: И. Секулић, *Кроника паланачког гробља*, књ. II, Београд: Вук Караџић.
- Секулић 1977: И. Секулић, *Из страних књижевности II*, књ. VIII, Београд: Вук Караџић.
- Сете 2020: M. Sette, Spenser and the invincible armada: the allegory of the Anglo-Spanish war in *The Faerie Queene*, *Филолошки преглед*, XLVII/1, Београд, 27–37.
- Тодоровић Лакава 2013: D. Todorović-Lakava, *Pirandello in fabula. Pisac i lica*, Beograd: Filološki fakultet.
- Тодоровић; Ди Ђакомо 2020: Д. Тодоровић; П. Лазаревић Ди Ђакомо, Уводна реч: Тако близу, а тако далеко: странац у Европи, *Филолошки преглед*, XLVII/1, Београд, 11–15.
- Цингарели 2003: N. Zingarelli, *Vocabolario della lingua italiana*, Bologna: Zanichelli.
- Чезерани 2015: Ceserani, Remo. *Lo Straniero*. <https://ugllib.org/book/12005387/081979?id=12005387&secret=081979> 25. 3. 2021.
- Шама 2014: Sciascia, Leonardo. *Alfabeto pirandelliano*. <https://books.google.rs/books?id=OrZbBAAAQBAJ&pg=PT14&lpq=PT14&dq=leonardo+sciascia+alfabeto+pirandelliano+goy&source>. 26. 3. 2021.

EBREO COME STRANIERO NELLA NOVELLA “UN GOY” DI LUIGI PIRANDELLO

Riassunto

Il presente contributo si è proposto di prendere in esame la figura dello straniero attraverso l'analisi della novella scelta (1922) e del suo protagonista, un ebreo convertito al cattolicesimo. Questa figura è espressa nel titolo stesso della novella visto che la denominazione “goy”/“goi” indica appunto lo straniero, colui che non è ebreo, chi non appartiene al popolo ebraico e alla religione ebraica. Il protagonista viene rappresentato come uno straniero, come l'altro nei confronti della società, della propria famiglia, delle proprie origini e nei confronti di se stesso. Lo straniero è un tema importante nell'intero corpus pirandelliano. Il riso del protagonista sfortunato ci ha fatto prendere in considerazione la poetica dell'umorismo di Pirandello. Secondo Leonardo Sciascia, il riso dell'“ex” ebreo è un'eco dei versi danteschi appartenenti al canto V del *Paradiso*. Sono stati instaurati anche legami intertestuali con un personaggio della novella “Ambicije, dim” (*Ambizioni, fumo*) di Isidora Sekulić grazie ai quali è stata posta in risalto la figura dello straniero che, per dirla con Remo Ceserani, resta uno tra i più inquietanti e significativi personaggi della letteratura mondiale.

Parole chiave: Luigi Pirandello, ebreo, straniero, riso, poetica dell'umorismo

Andrijana M. Janković

